

מסכת עבודה זרה

פרק לפני אידיהן

השנית, כדי שלא נהווה במעשינו סבה לעבודתם, או לקיום מחשבתם באמונת עבודת אלילים.

והיינו, הדברים שנאסרו, מדין תורה ומגזירות דרבנן, סיבתן היא כפולה: כדי שלא נתערב עמהם, וכדי שלא נכשיל אותם עצמם בעבודת אלילים, האסורה גם על בני נח.

הקדמה למשנה הראשונה

בפרק ראשון ובתחילת פרק שני, מבואר האיסור להתעסק עם עובדי כוכבים בתקופת חגאותיהם, וכן מבואר מהם הדברים שאסור להתעסק עמהם בכל ימות השנה.

המשנה הראשונה דנה באיסור משא ומתן עם הגוים לפני חגאותיהם.

מתניתין

בימים אשר לפני אידיהן, חגאותיהם (1) של ב-א עובדי כוכבים, שהם שלשה ימים הקודמים לחגא שלהם, אסור לשאת ולתת עמהם, למכור להם, או לקנות מהם.

וכן אסור להשאילן בהמה או כלים, ולשאול מהן.

וכן אסור להלוותן מעות, וללוות מהן.

מבוא למסכת עבודה זרה

איסור עבודת אלילים מוזכר בתורה פעמים רבות.

הרמב"ם [בהקדמתו להלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם] מנה חמישים ואחת מצוות בענין זה, שתי מצוות עשה, וארבעים ותשע מצוות לא תעשה.

עצם המצווה שלא לעבוד עבודת אלילים, אופניה, פרטיה ועונשיה, נשנו במסכת סנהדרין, ואילו במסכת "עבודה זרה" [עבודת אלילים" או "עבודת כוכבים", שהם שמות של המסכת אשר השתנו מחמת הצנזורה] נשנו פרטי הדינים של כמה מהלאווים השייכים למצוה זו. ומכאן השייכות של מסכת עבודה זרה לסדר נזיקין, כי היא מהווה המשך למסכת סנהדרין.

פרטי הדינים המבוארים במסכת זו, עוסקים בעיקר בהלכות ההרחקה מעבודת אלילים, ומעובדיה.

כתב המאירי: ענין המסכתא כולו, סובב לבאר עניני עבודה זרה, וההתרחקות מעובדיה, מחמת אחת משתי סיבות: הראשונה, כדי שלא להתערב בהם, ושלא ללכת בדרכיהם, עד שנשמר מעשות כמעשיהם, כמו שידוע בקצת מצוות התורה.

1. הגמרא תבאר לשון "אידיהם".

שמיצור הוא לו עכשיו, בשעת הפרעון, בכל זאת, שמח הוא לאחר זמן, למחרתו, על שירד מעליו עול חובו לבעל חובו.

גמרא

המשנה מכנה את האלילים "אידיהן". והגמרא מבררת את גירסת המשנה, ומבארת אותה.

נחלקו בכך רב ושמואל.

חד, אחד משניהם [לא נתפרש מיהו] תני,

וכן אסור לפורען חוב שחייב הישראל להגוי. ולפרוע מהן חוב שחייב הגוי לישראל.

והטעם בכל אלו, משום שהגוי "אזיל ומודה", לפי שמרוב שמחתו בכל הדברים הללו, הוא הולך ביום אידו, ומודה על כך לאלילים.⁽²⁾

רבי יהודה אומר: נפרעין מהן, מותר לגבות מהם חוב שהם חייבים לנו, מפני שמיצור הוא לו, שפריעת החוב מצערת אותו.

אמרו לו חכמים לרבי יהודה: אף על פי

2. כן כתב רש"י.

ובדף ו א מבאר יותר, שהישראל עלול לעבור על הלאו של "לא ישמע על פיך", שאסור לגרום לגוי להודות לאלילים. [ומבואר שם] והקשו הראשונים, חידושי הרשב"א ריטב"א והר"ן ועוד, שהרי הגמרא שם מסתפקת, האם טעם האיסור הוא משום "אזיל ומודה", או משום "לפני עור" [ומבואר שם]. והאיבעיא של הגמרא לא נפשטה. ואם כן, למה כתב רש"י בפשיטות טעם האיסור הוא משום "אזיל ומודה"?

ותירצו, שעל אף שהגמרא לא פשטה את האיבעיא, מכל מקום, מהמשך הסוגיא שם מבואר, שטעם האיסור הוא משום אזיל ומודה [ויבואר שם בדף ו הערות 13, 14, 18]

על כל פנים, כתבו התוס', שמדברי רש"י משמע, שגם בסתם מקח וממכר, ואפילו בדרך שאינו לצורך תקרובת לאלילים, שייך לאסור משום "אזיל ומודה".

[המהרש"א מבאר, שהתוס' הבינו כן מדברי רש"י, שכתב: משום "לא ישמע על פיך". וטעם זה שייך בכל מקח וממכר, ואפילו בדבר שאינו תקרובת לאלילים. ועיין בקרני רא"ם על

המהרש"א שאין משם ראייה. —

והמהר"ם מבאר ביאור אחר].

רבינו תם חולק על רש"י, ועיקר קושייתו היא, למה כשקנה הגוי הוא ילך ויודה, והרי הוא שילם ממעותיו על הקניה שקנה! ? וכן אם הגוי מכר, הרי הפסיד את הבהמה או הכלים שמכר? לכן, חולק רבינו תם על רש"י. ובשני דינים הוא חולק עליו: האחד, לדעת רבינו תם מותר לישראל לקנות מגוי, ורק אסור למכור לו. והשני, מה שאסור למכור הם רק דברים הראויים לתקרובת עבודת אלילים. ומה שאמרה המשנה "לשאת ולתת", פירושו לשאת מהם מעות, ולתת להם דבר הראוי לתקרובת לעבודה זרה, אך דבר אשר אינו לצורך תקרובת אלילים, מותר למכור להם.

ורבינו תם מביא כמה ראיות לשיטתו, ויבוארו כל אחת ואחת במקומה. [לקמן דף ה הערות 20, 23, 25 ודף ו הערות 9, 14].

ואילו התוס' מביאים עוד כמה טעמים למה שנהגו בזמנינו להקל לשאת ולתת עמהם בימי אידיהם.

ועוד סובר רבינו תם, שלהלוות לגוי בריבית, מותר, משום שהגוי מצטער הרבה.

וכך נאמר שם "כל הגוים נקבצו יחדיו, ויאספו לאומים. מי בכם מגיד זאת, וראשונות ישמיעונו, יתנו עידיהם, ויצדקו. וישמעו, ויאמרו אמת".

ומה שנאמר "יתנו עידיהם ויצדקו", אמור על אומות העולם עובדי כוכבים, שכאשר ידון אותם הקב"ה ביום הדין הגדול בעתיד, הוא יאמר להם בלשון תמיה ולעג: אתם בטחתם והאמנתם באלילים, ואם כן, יבואו נא האלילים עתה, ויעידו עליכם כדי להצדיק אתכם.

לכן נקט התנא לשון "עידיהם", והוא כינוי לעג לאלילים.

ומאן דתני "אידיהן" — מאי טעמא מה הטעם לא תני אינו שונה "עידיהן"?

אמר לך: לשון "אידיהן", שמשמעותו הוא "תברא", שבר — עדיף.

שנה בגירסתו, "אידיהן", באל"ף, כמו שיבואר.

וחד, והשני תני, שנה בגירסתו, "עידיהן" בעי"ן, כמו שיבואר.

ואומרת הגמרא: מאן דתני "אידיהן", לא משתבש, אין גירסתו משובשת, כי יש מקום ופירוש לגירסא זו.

ומאן דתני "עידיהן", גם הוא לא משתבש.

מאן דתני "אידיהן" לא משתבש, כי כינוי גנאי כזה נאמר בתורה כלפי אלילים, דכתיב⁽³⁾ בשירת האזינו (דברים לב) "כי קרוב יום אידם". ו"איד" הוא לשון "שבר", וכך מאחל להם הכתוב.

ומאן דתני "עידיהן" לא משתבש, כי לשון זה מיוסד על לשון המקרא, דכתיב [ישעיה מג] "יתנו עידיהם, ויצדקו".

ובמסורת הש"ס שם. ולדרך זו מתבארים הפסוקים כך: [אומר הקב"ה] "לי נקם ושלם [עלי מוטל שלם נקמה בגוים], לעת תמוט רגלם, כי קרוב יום אידם [שברם]", וחש עתידות למו [הקב"ה יחיש את הנבואות שהנביאים ניבאו שעתידות לבוא עליהם]. כי ידין ה' עמו [הקב"ה ינקום נקמת עמו], ועל עבדיו יתנחם, כי יראה [הקב"ה] כי אזלת יד, ואפס עצור ועזוב [שבני ישראל אזלה ידם ואין להם עזרה]. ואמר [הקב"ה אל הגוים]: אי [איפה הם] אלהימו, צור חסיו בו. אשר חלב זבחימו יאכלו, ישתו יין נסיכם — יקומו ויעזרוכם [נראה אם יוכלו לקום לעזרתכם], יהי עליכם סתרה [הצור שבטחתם בו, נראה אם הוא יכול להסתיר אתכם בצלו]. וכל התוכחה הזאת תהיה ביום "אידם".

וכתב המהרש"א, שאף לדרך זו של רבינו תם, אסור להשאילם ולשאול מהם, להלוותן [בלי ריבית] וללוות מהם, ולפרוע להם חוב. שהרי לגבי זה אכן שייך "אזיל ומודה". ומה שנוהגים להקל הוא מטעמים אחרים שאמרו התוס'. וכן כתב המהר"ם. ועיין בדף ו' [הערה 14] בשם הראשונים, שרש"י חזר בו במקצת.

3. נחלקו בספרי רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אומר, פסוקים אלו נאמרו על ישראל, וכן פירש רש"י בפירושו על התורה. ואילו רבי נחמיה דורשם על אומות העולם.

הגמרא כאן סוברת כדברי רבי נחמיה, ולכן מתפרש "יום אידם" על אומות העולם. מהרש"א. ועיין לקמן תוס' כח ב ד"ה ישתו,

הפסוק "ישמעו ויאמר אמת" — אלו עובדי כוכבים. שהגויים ישמעו את העדות, ויאמרו "אמת", דין צדק הוא! כי ראויים הם בני ישראל לקבל שכר עולם הבא.

הרי ש"עדיהם" אין משמעותו אלילים, אלא, אדרבה, מצוות!

ומתרצינן: אכן, "עדיהם" הוא כינוי גנאי לאלילים. אך יש לדרוש זאת ממקרא אחר

—

אלא, אמר רב הונא בריה דרב יהושע: מאן דאמר "עדיהן" — דורשו מהכא, מפסוק זה [ישעיה מד] "יוצרי פסל, כולם תוהו. וחמודיהם, כל יועילו. ועדיהם המה".⁽⁶⁾

דברי הכתוב "ועדיהם המה", משמעותם היא, שהאלילים יבואו ויעידו על עובדיהם כדי לחייבם. הרי שהפסוק מכנה את האלילים בשם גנאי, "עדיהם" המה.

ומאן דתני "עדיהן" — מאי טעמא לא תני "אידיהן"?

אמר לך: מאן קא גרים להו תברא, מה גורם להם את שברם? — עדות שהעידו האלילים בעצמן ביום הדין, שאכן עבדו להם הגויים. הלכך לשון "עדות" עדיפא, שהיא סיבת ומקור ה"שבר".

ומקשה הגמרא על מאן דאמר "עדיהן":

וכי האי קרא "יתנו עדיהם ויצדקו" — בעובדי כוכבים כתיב, שאומות העולם יביאו אליליהם לעדות?! —

הא, הרי בישראל כתיב! שה"עדות" תהיה לזכות ולטובת בני ישראל! —

דאמר רבי יהושע בן לוי: כל⁽⁴⁾ מצוות שישראל עושין בעולם הזה — באות ומעידות להם⁽⁵⁾ לעולם הבא, שנאמר "יתנו עדיהם, ויצדקו" — אלו ישראל. ומסיים

ותכלית שלו הוא עדות לו אם קיימן כראוי. והוא שאמרו: כל מצות שישראל עושין בעולם הזה — באות ומעידות להם לעולם הבא.

5. מבאר המהרש"א: "המצוות מעידות", דהיינו ה"דבר הרוחני" [בעיון יעקב: המלאך] שנוצר ממעשי המצוות, בא ומעיד. וכן להיפך באומות העולם, "צד הטומאה" שנוצר ממעשיהם, בא ומעיד לרעתם.

6. שם נאמר "יוצרי פסל [האומנים עושי הפסלים] כולם תוהו [הם בעצמם תוהו] וחמודיהם כל יועילו [הפסלים החמודים להם אין בהם תועלת — מצודות] ועדיהם המה כל יראו וכל ידעו [הפסלים הם עדים על בושת

וכתב הראב"ד: "איד" הוא השבר. ותפסה המשנה לשון שבר, לפי שהוא יבוא תחת השמחה שלהם. או מפני שיבוא שברם על עון עבודה זרה שלהם.

4. בחידושי המאירי מדייק הלשון "כל" מצוות, וזה לשונו:

"לעולם אל יקל אדם בעשיית המצות, הן קלות הן חמורות, שהקלות הם מבוא לדבר נצחי — יותר מאותן שאדם חושב עליהם שהן חמורות יותר מהן לפעמים.

והוא שאמרו במקום אחר: הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה — שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות...

וכלל ידוע — בכל המקיים את המצוות כראוי, שהוא זוכה בקיומן לחיים הנצחיים,

כוכבים,⁽⁹⁾ בערבוביא, כשהם מעורבים יחד, ולא כל אומה ואומה בפני עצמה.⁽¹⁰⁾

שנאמר "כל הגוים נקבצו יחדו", בערבוביא.

אמר להם הקדוש ברוך הוא: אל תכנסו לפני בערבוביא, אלא תכנס כל אומה ואומה בפני עצמה, וזופריה, חכמיה".

ב-ב

שנאמר בהמשך הפסוק "ויאספו לאומים". שבתחילה — "נקבצו יחדיו", ואחרי כן, "יאספו לאומים"⁽¹¹⁾.

ואין "לאום" אלא מלכות כשהיא לבדה, כפי שנאמר לרבקה [בראשית כה] "ולאום מלאום יאמין" [מלכות יעקב ומלכות עשו יתאמצו לגבור האחת על רעותה].

וטרם שממשיכה הגמרא להביא את המשך

ועתה הגמרא מביאה מאמר ארוך, המתאר את יום הדין לעתיד לבוא, כשיבוא הקב"ה לתת שכר לבני ישראל, ויבואו אומות העולם לבקש גם הם שכר, ולקטרג על בני ישראל.⁽⁷⁾

והמאמר נסוב על המקרא הנזכר, "כל הגוים נקבצו יחדיו ויאספו לאומים, מי בכס מגיד זאת וראשונות ישמיעונו, יתנו עידיהם ויצדקו, וישמעו ויאמרו אמת".

דרש רבי חנינא בר פפא, ואיתימא, או שדרש כן רבי שמלאי:

לעתיד לבוא, מביא הקדוש ברוך הוא ספר תורה, ומניחו בחיקו,⁽⁸⁾ ואומר "כל מי שעסק בה בתורה, יבוא ויטול שכרו".

מיד מתקבצין ובאין אומות העולם עובדי

שבע המצוות שלטענתם שמרו עליהם לקיימם. ועוד מבאר, שבאים לבקש שכר על עזרתם לישראל לקיים התורה, כמו שמבואר בהמשך.

ובספר העקרים [מאמר א' פרק כ'] כתב: שבאים לבקש שכר על תורתם שיש להם במסורת מאבותם. [וענה להם הקב"ה, הביאו המסורת שלכם, איך נמסרה לכם תורתכם, האם ניתנה בששים ריבוא בפרסום גדול כמו תורת משה? ועיין שם שמבאר את המשך הפסוקים].

9. כתב הראב"ד: הכוונה על שרי האומות "שכל איש ואיש יש לו שוטר עליו למעלה, ועל כולם שר ממונה עליהם, כעין מלך של מטה".

10. מפני שבא סנחריב ובלבל את האומות. פנים יפות פרשת בלק.

11. מהרש"א.

עובדיהם, שהרי רואין שאינן לא רואין ולא יודעין והם עובדים להם] למען יכושו [העובדים להם — רש"י]. ועיין מהרש"א.

7. כתב הראב"ד: זה הדין לימות המשיח הוא, כאשר יצא להלחם עם גוג ועם גוים רבים אשר אתו, ויגמר דינם לכליון וחרץ.

8. ענין הספר תורה נדרש בהמשך הגמרא, ממה שנאמר שם "מי בכס מגיד זאת". ו"זאת" היא התורה.

וקשה, האם הגוים שוטים, ובאים לבקש שכר על שמרם את התורה?!

ומבאר המהרש"א, שאומות העולם אינם יודעים שהקב"ה מניח בחיקו את ספר תורת משה, אלא כל אומה סוברת שאת ספר דתה הוא הניח בחיקו, עד שהוא מפרש להם: מי בכס שמר על ספר תורת משה.

והעיון יעקב מבאר, שבאין לבקש שכר על